

ЗҮГЫ МЭРГЭН ХААНАЙ МИЖЭД ХҮБҮҮН

Зүүни зүүнхэн урда зүгыг
Эзэлэн түрэгшэ
Зүгы мэргэн хаанай
Мижэд хүбүүн байбалтай.
Араараа дүүрэн
Арбан түмэн адуутай,
Үбэрөөрөө дүүрэн
Үй түмэн үхэртэй —
Булгадаа бум сая малтай юм һэн ха.
Бум сая малайнь
Уһалдаг уһаниинь хадаа
Шүрэ далай,
Мүнгэн далай,
Алтан далай —
Гурбан далай юм һэн ха.
Тэдэнэй дунда
Ургадаг модониинь хадаа
Эел зандан,
Яшал зандан,
Тойл зандан,
Тахил зандан —
Дүрбэн зандан юм һэн ха.
Тэдэн дээрэнь жэргэдэг
Жэргэмэлшье, булжамарханшье хадаа
Номой үзэгөөр маани тооложо,
Нангин үгөөр магтаал татажа,
Жэргэдэг юм һэн гэнэ.
Зүгы мэргэн хаанай
Мижэд хүбүүнэй мориниинь хадаа
Зургаан алда шэхэтэй,
Зуун хоногшын бээтэй
Арынгаа адуунай дунда

Аха захань болодог
Амбаар хара морин юм нэн ха.

Зүгы мэргэн хаанай
Мижэд хүбүүнэй нэгэтэ
Үглөөгүүр эртэ бодожо,
Үбэрөөр дүүрэн бэлшэдэг
Үхэр хүрэгөө бүридхөөд,
Араар дүүрэн бэлшэдэг
Адуун хүрэгөө захадаад,
Болзоотын боро толгойдо гаража,
Баруун, зүүн тээшээ хаража,
Урда хойтые шэртэжэ байтарнь,
Баруун хойто зүгтэ,
Баггүй холо газарта,
Тунгалаг найхан туяа
Толо сасаржа,
Һонор найхан туяа
Һолонго татажа байба.
Тэрэниие харахадаа хүбүүн
Гэртээ гүйлгэжэ ерээд:
«Аба, намда хэлыт!
Болзоотын боро толгойдо гарахадамни,
Баруун хойто зүгтэ,
Баггүй холо газарта
Тунгалаг найхан туяа
Толо сасаржа байнал,
Һонор найхан туяа
Һолонго татажа байнал.
Тэрэ юунэй туяаб?» — гэбэ.
Иигэжэ һуран байхадань,
Эхэ эсэгэ хоёрынь
«Гэртээ һуһан бидэнэр
Юунэй туяа байһыень
Хараһан үзэһэн бэшэ аад,
Хаанаһаа мэдэхэбибди?» — гэбэ.

Зүгы мэргэн хаанай
Түрэхэн ганса басаганиинь,
Мижэд хүбүүнэй дүүхэй,
Алтан Сэсэг гэдэгынь
Аглагта даяанда һуудаг байгаа.

Мижэд хүбүүн
Тэрэ дүүхэйдээ ошожо,
Үзэхэн хараһан тухайдаа
Үгэлэн байжа асууба:
«Үглөөгүүр эртэ бодожо,
Үхэр малаа бүридхөөд,
Болзоотын боро толгойд
гарахадамни,
Баруун хойто зүгтэ,
Баггүй холо газарта,
Аба эжын мэдэхгүй
Алтан туяа сасаржа,
Наран мэтэ намжааржа байгаал.
Тэрэ юунэй туяаб?
Түрэхэн ганса дүүхэймни,
Түргэн намдаа хэлыш!»
Алтан Сэсэг дүүхэй
Ахынгаа асуудалыг шагнаад:
«Баруун хойто зүгыг
Барижа һууһан
Тогоон Түмэр хаанай
Толи мэргэн хүүхэнэй
Хасарай туяан!» — гэбэ.
Энэ харюуень дуулахадаа,
Мижэд ахань мийэржэ:
«Тогоон Түмэр хаанда ошожо,
Толи мэргэн басагыень
Наһанай нүхэр хэхээр эрижэ,
Наашань асархыг бодохом», — гэбэ.
Тэрэ дүү басаганиинь:

Гэрэ дүү саасагчигнь,
«Аха, ши ойлго,
Ошожо болохогүйень мэдэ.
Ошохо болоо наашни,
Арбан табан толгойтой
Адхаалжан хара мангас
Зүгэй муу зүгнөө,
Зүүн хойноһоо ерэжэ,
Хото байдалыешни
Хорин тэмээндэ ашажа,
Абдар ханзыешни
Арбан тэмээндэ тээжэ аригхал.
Адууна малыешни
Ургын гуйбаар шэрбэжэ,
Албата зонииешни
Нэлмын үзүүрээр туужа ошохол», —
гэбэ.

Мижэд хүбүүн дүүгэйнгээ
Хорихон үгыг дуулангүй,
Холын аянда бэлдэбэ.
Шаазгай хүсэдэг
Шаргагша гүүгээ унажа,
Араараа дүүрэн бэлшэдэг
Адуун хүрэгөө бүридхөөд,
Үбэрөөрөө дүүрэн бэлшэдэг
Үхэр хүрэгөө захадаад,
Адуу моридойнгоо дунда
Аха заха ябадаг
Амбаар хара морёо
Аргамжалжа барива,
Асаржа заһаба.
Долоон сэргэ угсаржа,
Долоон хоногто һойболтой.
Хоёр хоног уяба —
Хонгойнь мяхан шангарба.
Гүрбан хоног уяба —

Гуяынъ мяхан шангарба.
Дүрбэн хоног уяба —
Дүрбэн туурай ханхинаба.
Табан хоног уяба —
Ташаа бэень шангарба.
Зургаан хоног уяба —
Зурууд мяхан шангарба.
Долоон хоног уяба —
Дотор бэень шангарба.
Яхад мүнгэн эмээлээ
Яб байса тохоод,
Мянган лангын хударга
Миралзатар татаба.
Далан хүнэй даашагүй
Данзан булад ташуураа
Дала уруунь һанжуулба.
Гэр байрадаа орожо,
Далан табан тобшотой
Дара магнал дэгэлээ
Дээдэ захын абдарһаа
Абажа үмдэбэ юумэлтэй.
Бутын шэнээн залаатай
Булган хийдхүүр малгайгаа,
Хадын шэнээн бараатай
Хамба лушан гуталаа
Доодо захын абдарһаа
Абажа үмдэбэ юумэлтэй.
Ерэн тэхын эбэрээр хэнэн
Елэн шара номоёо абаад,
Баруун хойто зүгыг барин,
Бал-балхан шогшобо.
Жэлэй газарые
Һараар тобшолоод лэ,
Һарын газарые
Үдэрөөр тобшолоод лэ,
Үдэрэй газарые

Тогоогоор тобшолоод лэ
Ябажа байхадань,
Моринийн нэгэтэ гайхаж:
«Хаана ошожо ябанаш,
Хэлыш намда?» — гэбэ.

«Баруун хойто зүгтэ,
Баггүй холо газарта,
Тогоон Түмэр хаанай
Толи мэргэн басаганай
Хасарай туяа харагдаа нэн.
Тэрээндэ ошоноб», — гэжэ
Эзэнийн хэлэбэ юм ха.
«Зай, тиигэбэл ши
Энээхэн хадын оройдо
Энэ дороо гараад,
Эрьежэ харыш даа», — гэбэ.
Хадын оройдо гарахадань,
Ара боори таладань
Ооһор бүшэ үгыхэн
Ордон сагаан гэрхэн
Харагдажа байбалтай.
Тиихэдэнь лэ гэнэ
Зүгы мэргэн хаанай
Мижэд гэжэ хүбүүн
Булжамархан шубуун боложо,
Тооно дээрэһэнь хараба:
Гурбан хүбүүд баруугаараа
Гурбуулаа зэргэлжэ нуугаад,
Эрхын шэнээхэн номо хээд,
Шэгшын шэнээхэн нурша хээд,
Ара үбэргүй хаялжа байна.
Гурбан басагад зүүгээрээ
Гурбуулаа зэргэлжэ нуугаад,
Хурганай шэнээн торгоор
Далан табан тобшотой

Дара магнал дэгэлнүүдые
Дараа дараань оёод,
Доошо дээшэнь хаялжа байна.
Тиигэжэ байтараа
Доодо захын хүбүүн
Дээдэ захын басаганда
Эрхын шэнээхэн номоёо,
Шэгшын шэнээхэн нуршяая
Зорюулжа үгэбэ ха.
Дээдэ захын басаган
Тэрээниень абажа:
«Эртынхиһээ эршэтэй,
Урдынхиһаа ульһатай болоо.
Тиигээшье наа,
Зүүн урда зүгыг
Эзэлэн түрэхэн
Зүгы мэргэн хаанай
Мижэд гэжэ хүбүүндэ
Хүрэхэгүй байнаш даа, — гэжэ
Эрхын шэнээхэн номыень
Тамшаалгажа үзөөд хэлэбэ.
Дээдэ захын хүбүүн
Доодо захын басаганһаа:
«Яахадаа хүрэхэгүй юм?» — гэбэ.
«Зүгы мэргэн хаанай
Мижэд гэжэ хүбүүн
Араараа дүүрэн
Арбан түмэн адуутай юм,
Үбэрөөрөө дүүрэн
Үй түмэн үхэртэй юм.
Бултадаа бум сая малтай юм...
Бум сая малайнь
Уһалдаг уһаниинь хадаа
Шүрэ далай,
Мүнгэн далай,
Алтан далай —

Гурбан далай юм.
Тэдэнэй дунда
Ургадаг модониинь хадаа
Эел зандан,
Яшал зандан,
Тойл зандан,
Тахил зандан —
Дүрбэн зандан юм.
Тэдэнэй оройдо жэргэдэг
Жэргэмэлшье, булжамарханшье хадаа
Номой үзэгөөр маани толожо,
Нангин үгөөр магтаал татажа,
Жэргэдэг, дууладаг юм.
Зүгы мэргэн хаанай
Мижэд гэжэ хүбүүнэй
Унадагхан мориниинь хадаа
Зургаан алда шэхэтэй,
Зуун хоногшын бээтэй,
Арынгаа адуунай дунда
Аха захань ябадаг
Амбаар хара морин юм.
Тиимэ хүндэ яагаад
Хүрэхэ байбаш?» — гэнэ.

Дээдэ захын хүбүүндэ
Доодо захын басаган
Хурганай шэнээн торгоор оёһон,
Далан табан тобшотой
Дара магнал дэгэлээ үгэбэ ха.
Тиихэдэнь дээдэ захын хүбүүн
Дэгэлынь абажа үзөөд,
«Эртынхиһээ эрхим,
Урдынхиһаа уран болоо.
Тиигээшье наа,
Баруун хойто зүгыг
Эзэлэн түрэхэн
Түүхэн Түүхэн үсэһэй

10гоон 1үмэр хаанаи
Толи мэргэн хүүхэндэ
Хүрэхэгүй байнаш даа», — гэбэ.
Тиихэдэнь дээдэ захын басаган
Доодо захын хүбүүнхээ:
«Яахадаа хүрэхэгүй юм?» — гэнэ.
«Тогоон Түмэр хаанай
Толи мэргэн хүүхэн гээшэ
Гэр нэбтэ туяардаг
Гэрэлтэ найхан шарайтай,
Туурга нэбтэ толотодог
Тунгалаг найхан шарайтай юм.
Баруун хасарайнь гэрэлдэ
Бандараг сунды хурадаг юм,
Зүүн хасарайнь гэрэлдэ
Зүү хурабша набагшалдаг юм.
Таанар тэрээндэ яагаад
Хүрэхэ байнат?» — гэжэ
Доодо захын хүбүүн хэлэбэ.

Зүгы мэргэн хаанай
Мижэд гэжэ хүбүүн
Булжамархан боложо,
Тэдэнэй хөөрэлдөө дуулаад,
Баруун хойшоо гараба.
Барууни баруун хойто зүгыг баряад,
Бал-балхан шогшожо ябатарнь,
Шуһан далай,
Хорон далай —
Хоёр далай хаажархиба.
Үгсөөд гараха гээд,
Үгсөөд гаража ядаба,
Уруудаад гараха гээд,
Уруудаад гаража ядаба.
Тиихэдэнь мориниинь:
«Би харайхаараа харайһуу,
Шуһабилхээрээ хабил» — гэбэ.

ши хаушалаараа хауша», — 1303.

Хорон далайе харайхадаа,
Хойто хоёр хүлөө
Хорон далайн уһанда
Халта хүргөөд абахадань,
Хоёр хара туруунинь
Хобхо хүрэн унашаба.
Харайжа бууһаар
Хара хадагаар хаб байса уяад,
Шара хадагаар шаб байса шабаад,
Хоёр турууень ургуулаад,
Гурбан нара наатаад,
Улам саашаа ябахандаа,
Шатанхай шаргал даагатай,
Шара һеы дэгэлтэй,
Хартаганаахан номотой,
Харганаахан годлитой
Харахада багахан хүбүүхэн болобо.
Тиигэжэ ябатараа
Тэмээшэн үбгэнтэй уулзахадань,
Тэрэнь иигэжэ һураба:
«Хэн хүнэй үрибши,
Хэтэ нютаг хаанаб?
Алдар нэрэ хэн бэ,
Али хүрэтэр зорибош?»
«Алдагдаһаар гурбан жэл болоһон,
Хүгшэн хара бууратай,
Хүгшэн сагаагша энгинтэй,
Залуу шарагша тайлагтай —
Гурбан толгой тэмээ
Гэртэнээ гараһаар бэдэрнэб.
Зүүн урда зүгыг эзэлэн түрэнэн
Зүгы хаанай Мижэд гээшэб.
Та, аха үбгэн,
Тиимэ гурбан тэмээ
Хараһан үзэнэн бэшэ гүт?» — гэжэ
Мижэл хубуннай ханкунсахаала

Мижэд хүбүүнэй харгусаада,

Тэмээшэн үбгэн хэлэбэ:

«Хаанай тэмээшэн болоһоор

Гурбан жэл болооб,

Тэнгэрийн үдэр бүри

Тэмээ адуулжа ябагшаб,

Тиимэ гурбан тэмээ

Хараа үзөөгүйб», — гэбэ.

Мижэд хүбүүнэй

Саашаа ябахаа ханахадань:

«Хаанай тэмээд хажар юм,

Хажуугаарнь бү яба», — гэжэ

Тэмээшэн үбгэн хэлэбэ.

Тэрэ үгыень дуулангүй,

Тэмээдэйн хажуугаар ябахадань.

Хоёр хара буурань

Хоёр тээһэнь ерэбэ.

Мижэд хүбүүн мэгдэһэндээ

Хүзүүнүүдыень булга мушхаад,

Хүдөө тээшэнь хаяжаржиба.

Хаанай тэмээшэн үбгэнэй

Халаг хухы болоод,

Хүбүүнэй хойноһоо эрьюулхэдэнь,

Хүсэгдэнгүй ошобо Мижэд.

Алад саашаа ябахадань,

Адуушан үбгэн дайралдаад:

«Хэн хүнэй үрибши,

Хэтэ нютаг хаанаб?

Али хүрэтэр зорибош,

Алдар нэрэ хэн бэ?» — гэжэ

Асуун нуран байба.

«Зүүн урда зүгыг

Эзэлэн түрэгшэ

Зүгы мэргэн хаанай

Мижэд хүбүүн гээшэб.

Алдагдаһаар гурбан жэл болоһон,
Хүгшэн хара бууратай,
Хүгшэн сагаагша энгинтэй,
Залуу шарагша тайлагтай —
Гурбан толгой тэмээ бэдэрнэб.
Та, үбгэн аха,
Хараһан үзэһэн бэшэ гүт?» — гэжэ
Мижэд хүбүүнэй асуухада,
Адууша үбгэн хэлэбэ:
«Хаанай адуушан болоһоор
Гурбан жэл болооб.
Гурбан жэлдэ гуда ябахадаа
Гурбан тэмээ хараагүйб.
Эндэһээ ши ошоходоо,
Эзэнэйм адуун соогуур бү ябаарай,
Дошхон хоёр азарга
Добтолжо орожо болохо», — гэбэ.

Мижэд хүбүүн саашалхадаа,
Үбгэн адуушын хэлэгшые
Үгэшые гэжэ тоонгүй,
Хаанай адуунай захаар
Хараа барааень харан ябаба.
Тиигэжэ ябаха хирэндэнь
Шарга азарга
Санхир азарга хоёр
Хоёр тээһэнь долтолбо,
Мижэд мэргэн хүбүүн
Мэгдэхын ехээр мэгдэжэ,
Хоёр азаргын хүзүүе
Хуха булга мушхаад,
Хоёр тээшэнь хаяба.
Адуушан үбгэн мэгдэжэ,
Ай-сүй болоод,
Мижэдэй хойноһоо намнахадань,
Мэтэр тэрэнь арилшаба.

Үшөө саашаа ябахадань,
Үхэршэн үбгэн ушаржа:
«Хэн хүнэй үрибши,
Хэтэ нютаг хаанаб?
Али хүрэтэр зорибош,
Алдар нэрэ хэн бэ?» — гэбэ.
«Зүүн урдахи зүгэй
Зүгы мэргэн хаанай
Мижэд хүбүүн гээшэб.
Алдагдаһаар гурбан жэл болоһон,
Хүгшэн хара бууратай,
Хүгшэн сагаагша энгинтэй,
Залуу шарагша тайлагтай —
Гурбан толгой тэмээ
Бэдэржэ гараһан хүнби.
Та, аха үбгэн,
Хараһан, үзэһэн бэшэ гүт?» — гэжэ
һурахадань, үбгэн хэлэбэ:
«Хаанай үхэршэн болоһоор
Гурбан жэл болооб.
Гурбан жэл ото
Үхэр буруу адуулгадаа,
Үлүү булуу юумэ
Үзөө хараагүй юмби.
Хаан абада ошожо,
Хэрэг юугээ хэлэнэ бээш.
Саашаа ябахатаа,
Хаанай үхэрһөө зайсажа,
Хажуу талаарнь ошоорой!».
Тиигэжэшье хэлээ һаань,
Тэрэ хүбүүн саашалгадаа,
Хаанай үхэрэй дундуур
Хамаагүй ябахаар забдаба.
Хүхэ буха
Хара буха хоёрой

Хоёр тээгээнъ ерэхэдэ,
Нэгэ нэгэ гараараа
Нэгэ нэгэ эбэрһээнъ абаад,
Оро бодогүй болотор,
Орон дэлхэйн саана хаяжархиба.
Үхэршэн үбгэн мэгдэжэ:
«Хаанай хоёр бухые
Хара мууса хороолгобоб,
Ямар муухай дайсан бэ,
Яжа энээниинъ түлэхэбиб?» — гээд,
Ургаа далайн намнахадань,
Урдаһаанъ юумэ хэлэнгүй арилшаба.
Тиигээд саашаа ябажа,
Хариин газарта ороод,
Хаанай ордондо хүрэхөө ябатарнь:
«Хаана ошожо ябанаш?
Хэрэг зоригшни хэндэ юм?
Хэхэ бүтээхэ хэрэгшни юм?» —
гэжэ
Шатанхай шарга дааганиинъ
Шагнан байжа һураба.
Тиихэдэнь гэнэ даа:
«Хэрэг зоригни ехэ юм,
Хэхэ бүтээхэ хэрэгни удхатай юм,
Тогоон Түмэр хаанай
Толи мэргэн хүүхэндэ ошожо,
Хуби заяагаа хэлсээд,
Хубита нүхэр болгохые бодохом.
Ямараар хэрэгэйм бүтэхые,
Яжа тэрээнтэй ушархыем,
Морин эрдэним, хэлэжэ үгыш!» —
гэжэ
Мижэд хүбүүн харюусаба.
Мориниинъ тиихэдэнь хэлэбэ:
«Тогоон Түмэр хаанай
Газаанъ хүрэжэ ошоходош,
— —

Гурбан алтан сэргэ
«Саашаа, саашаа» гэжэ байха.
Гурбан мүнгэн сэргэ
«Наашаа, наашаа» гэжэ байха.
Гурбан алтан сэргын
Дундахи сэргэдэ буужа,
Морёо уяхаяа мэдээрэй.
Тиигээд саашаа ошоходош,
Номо наадаг табидаггүй
Тахилгатай гэр байха.
Тэрээн дээрэнь абаашажа,
Номо наадагаа табяарай.
Хойто таладань байһан
Хүн зоной ородоггүй
Ооһор бүшэгүй гэртэнь
Ошожо ши ороорой.
Хүн зоной нуудаггүй
Хүнды шэрээ байха —
Тэрээндэнь ошожо нуугаарай.
Хүн зоной эдидэггүй
Хүндэлэлэй эдээн байха —
Тэрээнһэнь абажа эдээрэй.
Хаан шамайе дуудаха:
Харин тиэхэдэнь ошонгүй,
Хаан өөрөө ерэг гээрэй.
Шамда хаан ерэхэдээ,
Мори уядаггүй сэргэнһээм
Морёо юундэ уяабши гэхэ.
Алтан сэргэдэтнай бууха
Аянай хүнэй ёһо ха юм,
Хариин хүниие угтагты гэхэ
Хаан хүнэй ёһо ха юм.
Сэргын байхые хаража байгаад,
Сэргэдэтнай буунгүй яахабиб гээрэй.
Тахилгатай гэр дээрэмни
Табижа байха номоёо
Сэрэг мунгэн сэргэй

Лмар иимэ уоаи үи,
Яндан амитан гээшэбши гэхэдэнь,
Газаатнай ерэхэн аад,
Газарта номоёо табиха
Ахир амитан бэшэб,
Аба хаан, мэдэгты гээрэй.
Хүнэй ородоггүй гэртэ
Хүрэхэ ерэхээр ородог,
Убай жэбээгүй аашатай
Ушар мэдэхэгүй хүмши гэхэдэнь,
Гэрэй байхада оронгүй,
Газаа нууха хэн гээ гүт гээрэй.
Гэртэ орохынь ороод,
Нуудаггүй шэрээдэ нуудаг
Нургаалгүй хүмши гэхэдэнь,
Шэрээгэй байхада нуунгүй,
Шэрдэг дээрэ нууха
Минии зан бэшэ гээрэй.
Шэрээдэ нуухынь нуугаад,
Эдидэггүй эдээнхээ эдидэг
Эхи захагүй хүмши гэхэдэнь,
Халуун эдээнэй байхада
Хаража нууха хэн гэжэ
Хаанаһаа та ханабат гээрэй».

Шатанхай шарга дааганайнгаа
Зааһан үгынь дуулаад,
Заа гэжэ зүбшөөгөөд,
Тогоон Түмэр хаанайда
Хүрэхэ ерэхэдэнь гэнэ,
Гурбан алтан сэргэ
«Саашаа, саашаа» гэжэ,
Гурбан мүнгэн сэргэ
«Наашаа, наашаа» гэжэ
Найгалзажа байба ха.
Тиихэдэнь гэнэ:
Гурбан алтан сэргын

Дунда сэргэдэ буужа,
Уяжархиба юм ха мориёо.
Тахилгатай гэр дээрэнь
Табижархиба ха номоёо.
Хүнэй ородоггүй гэртэнь оробо,
Хүнэй нуудаггүй шэрээдэнь нууба,
Хүнэй эдидэггүй эдээнһэнь эдибэ.

Тиихэдэнь

Хаан ехээр уурлажа,
Хаан нэрэдэм зүриһэн,
Заншал ёһыем эбдэһэн
Заяа муутай амитан бэ.
Туужа барижа асарагты —
Толгойн сааза хэхэм гэжэ
Албата зарасаяа эльгэбэ.
Зүгы мэргэн хаанай
Мижэд гэжэ хүбүүндэ
Мэтэр түргэн ошожо:
«Шамайе хаан аба дуудана
Шамдаад ошожо уулза», — гэхэдэнь,
«Намтай уулзахаа ханаа хаа,
Намда өөрөө ерэг!» — гэжэ
Мижэд хүбүүн хэлэбэ.
Тиихэдэнь лэ гэнэ:
«Тэрэ хүбүүнэй толгойе
Тэндэнь ошожо абхуулхам!» — гээд,
Тогоон Түмэр хаан ерэжэ,
Мижэд хүбүүе мүшхэжэ оробо:
«Мори уядаггүй сэргэдэм
Морёо юундэ уяабши?»
Тиихэдэнь хүбүүн харюусаба:
«Алтан сэргэдэтнай бууха
Аянай хүнэй ёһо ха юм,
Хариин хүниие угтагты гэхэ
Хаан хүнэй ёһо ха юм.

Сэргын байхые хаража байгаад,
Сэргэдэтнай ошожо буунгүй,
Мориёо нула табиха
Муу амитан гэжэ ханаа гүт?»
«Номо хаадаг табидаггүй
Тахилгатай гэр дээрэм
Номоёо юундэ табяабши?»
«Газаатнай ерэхэн аад,
Газарта номоёо табиха
Ахир амитан бэшэб,
Аба хаан, мэдэгты».
«Хүнэй юунэй ородоггүй гэртэм
Хүрэхөөр юундэ орообши?»
«Гэрэй байхада оронгүй,
Газаатнай нууха хэн гээ гүт,
Тиимэ ёно журам
Манай нютагта байдаггүйл».
«Хүнэй юунэй нуудаггүй
Хүндын шэрээдэ юундэ нуугаабши?»
«Шэрээгэй байхада нуунгүй,
Шэрдэг дээрэ нууха
Минии зан бэшэ».
«Эдидэггүй эдее хоолһоо
Эдихэдээ яаһан хүмши»
«Халуун эдееһэй байхада
Хаража нууха хэн гэжэ
Хаанаһаа та ханабат?»
Тогоон түмэр хаан
Торохо гартаха болоходоо,
Ордондоо ошоһон бэээрээ
Зорюуга хүниие эльгээжэ,
Зошолхо айлшалхыень уриба.

Зүүн урда зугые
Эзэлэн түрэгшэ
Зүгы мэргэн хаанай

Мижэд гэжэ хүбүүн
Тогоон Түмэр хаанай
Ордондо орожо ерэхэдээ,
Баруун хаяадань тогтожо,
Гурба мүргэһэн болоод,
Нарин хүзүүгээ нахис гүүлээд,
Набтагар хормойгоо һангис гүүлээд,
Дохиһон мэтэ болон мэндэшэлбэ.
Тиихэдэнь хаан һураба:
«Хэн хүнэй үрибши,
Хэтэ нютаг хаанаб,
Хэрэг зориг хэндэб,
Али хүрэтэр зорибот?»

Тиихэдэнь хэлэбэ:
«Зүүни зүүнхэн урдахи
Наранай гараха зүгтэхи
Зүгы мэргэн хаанай
Мижэд гэжэ хүбүүнби.
Алдаһаар гурбан жэл болоһон,
Гараһаар гурбан һара болоһон
Хүгшэн хара бууратай,
Хүгшэн харагша энгинтэй,
Залуу сагаагша тайлагтай —
Гурбан толгой тэмээ
Бэдэржэ гараһан хүбүүнби», — гэжэ
Нэгэ тонгод гэхэдэнь,
Хаан албатадаа захирба:
«Зай, энэ, юрэдөө,
Холо ябаһан хүн байна,
Хоол эдеэгээр хүндэлэгты.
Гурбан байтаһан гүү гаргажа,
Гудад мяхыень бултыень
Нэгэ тогоондо шанажа,
Нэгэ тэбшэдэ гаргажа,
Урдань табижа үгэгты,

Унтуулагты, амаруулагты», — гэбэ.

Тиихэдэнь лэ гэнэ:

Адуушаниинь ошожо,

Адуунай тарганиие хунгажа,

Гурбан гүү асаржа,

Гудад мяхан болгожо,

Нэгэ тогоондо шанажа,

Нэгэ тэбшэдэ гаргажа,

Хартаганаахан номотой,

Харганаахан годлитой

Зүгы мэргэн хаанай

Мижэд гэжэ хүбүүнэй

Урдань асаржа табихадань,

Мижэд гэжэ хүбүүн

Нэгэ жабжаараа мяхыень хүхөөд,

Нүгөө жабжаараа яһыень гаргаад,

Тогоо мяхыень тобоггүй,

Тэбшэ мяхыень хоггүй

Хуу эдижэ орхёод,

Тэбшыень богоһо доронь абаашажа,

Хаха буга сохёод,

Хаяжа орхибо юумэлтэй.

Садабагүй гээшэ гүт гэжэ

Хаанай зарасанар нураба.

Бирабагүй гээшэ гүб гэжэ

Мижэд хүбүүн харюусаба.

Амарха сагынь болобо:

Амархадаал гэнэ

Гурбан хоногто унтаба.

Тогоон Түмэр хаан

Тэрэнэй хэлэнэн үгые

Гурбан хоногто бодожо,

Багтаажашье, даажашье ядаба,

Албата харсагаа дуудаад,

Түшэмэд ноёдоо суглуулаад,

Таалгаад, бодуулаад үзэхэдэнь,

Тааха хүн олдбогүй.
Тогоон Түмэр хаанай
Толи найхан хүүхэнийн
Тиигэжэ байхадань:
«Би тэрэнэй хэлэһэн үгыг
Бултыень тайлбарилха байнаб», —
гэбэ.

Тогоон Түмэр хаан:
«Мэргэн түргэн түшэмэдэймни
Мэдээгүй юумые ши мэдэхэгүйш!» —
гэбэ.

Тиихэдэнь түшэмэлнүүдынь:
«Хоромжотой бэшэл, хэлэг лэ», —
гэбэ.

«Алдаһаар гурбан жэл болоо гээшэнь
Эриһээр гурбан жэл болоо юм байна.
Гараһаар гурбан нара болоо
гээшэнь —
Гараһаар гурбан нара болоо юм байна.
Хүгшэн хара буура гэжэ
Абыемни хэлэнэ,
Хүгшэн харагша энгин гэжэ
Эжыемни хэлэнэ,
Залуу сагаагша тайлаг гэжэ
Намайе хэлэнэ.
Намайе эрижэ ерэхэн
Хүн байна даа», — гэбэ.

Толи найхан хүүхэнэй
Тодолон иигэжэ тайлбарилхада
Зүйтэй гэжэ хэлсэбэ.
Хаан бодолгото болоно.
Хайран ганса басагаяа
Хариһаа ерэхэн хүбүүндэ,
Иимэ муухай амитаңда,
Үгэлтэйшье, болилттойшье болобо.

Хүн зониинь хэлсэбэ:
«Муухайханшье хаа
Мунхаг бэшэ хүбүүн ха.
Һүр хүлдэгүйхэншье хаа
Һүрхэй сэсэн хүбүүн ха.
Толи мэргэн хүүхэнэй
Хубита заяата бэшэ гү?»
Тиихэдэнь хаан
Тэрэ муухайхан хүбүүндэ
Толи мэргэн басагаяа
Хубита нүхэрын болгожо,
Үгэхэ гэжэ шиидээд,
Хурим наада зарлаба,
Хүргэжэ ошохо
Хүн зоноо суглуулба,
Заһал зүүдхэлыень түхээржэ,
Замдань бэлэдхэн байба.

Тэрэ үедэнь гэнэ
Тэнгэрийн тэхэ хара бүхэ
Баруун урда зүгһөө
Бардам юумэ хүрэжэ ерээд:
«Тогоон Түмэр хаан, та
Толи мэргэн басагаяа
Хоёр хүндэ үгэхэ гэбэ гүт?
Али ганса хүндэ үгэхэтнай гү?» —
гэжэ
Асуун нуран байба.

Анха нэгэн сагта
Тогоон Түмэр хаан
Тэнгэрийн тэхэ хара бүхэдэ
Толи мэргэн хүүхэнээ,
Һанаха ганса басагаяа,
Һамган болгожо үгэхөөр
Үгэ элдөөшнэ с хаа

тэг алцаганшыг наа,
Урид ерэжэ эриһэн,
Уран үгөө хэлэһэн
Зүүн урда зүгыг
Эзэлэн түрэгшэ
Зүгы Мэргэн хаанай
Мижэд гэжэ хүбүүндэ
Басагаяа үгэхөө байһыень мэдээд,
Тэнгэрийн тэхэ хара бүхэ
Тэндэ хүрэжэ ерэхэн байгаа.
Тэрэнэй тиигэжэ хэлэхэдэнь,
Тогоон Түмэр хаан
Торохо мэгдэхэ болоходоо:
«Гараһан ганса басагаяа
Гансал хүндэ хадамнахаб.
Гурбан байда түрүүлһэн
Эрхим баатар хүбүүндэ
Эсэгэнь үгэхэ юм лэ!» — гэжэ
Булгуулан хэлэн байба.
«Тиимэл наа найн гээшэ,
Хаан хүнэй хүбүүнби,
Хаба шадални ехэ юм,
Хүлэг моридни хурдан юм,
Номо нуршамни мэргэн юм», — гэжэ
Тэхэ хара бүхэ
Тэмгэ бээз магтаба.

Мориной урилдаан эхилбэ:
Мижэд гэжэ хүбүүнэй
Шатанхай шарга даагантай
Шалгамал хүлэгүүд урилдаха болобо.
Тэдэ хүлэгүүдэйн дунда
Тэнгэрийн хара боро хүлэг,
Хиидэ хүсэгдэхэгүй хиисэн соохор,
Хуйда хүсэгдэхэгүй хурдан соохор,
Һалхинда хүсэгдэхэгүй найхан
соохор —

www.mn.sihan.com

Иимэнүүд хүлэгүүд ябаһан юм.
Шатанхай шарга даага
Унаха хүнэй олдохогүйдэ,
Мүнгэ алтаар хүлһэлжэ,
Далан табан наһатай
Зүнтэг шабгансада унуулба,
Моримни мэдээ гээд,
Моринойм зүнгөөр ябаарай гэжэ
захяад,
Нэгэ түйсэ тараг
Умдан эдеэншни болохо гэжэ
Урда ганзагадань ганзагалуулба,
Хоёр тулам хүнэнэ
Хоол хошошни болохо гэжэ
Хоёр хажуудань ганзагалуулба.

Гурбан һарын газарта,
Урилдаха хараада эльгэхэдэнь,
Шатанхай шарга дааган
һара соёод хүрэбэ.
һара хүлээгээд байхадаа,
Тэрэ шабгансань унташаба.

Тэрэнээ мориниинь һэрюулбэ:
«Хоёр һара унтабаш.
Хүрэхөөр болоо бэшэ аал?
Урилдаха мориднай гүйлдэһөөр
һара тухай болоо.
Заа, ябая!» — гэбэ.

Түйсэ тарагаа удалжа,
Түйсөөрөө ууха гэхэдэнь,
Тарагынь айрһан болотороо
Хаташаһан байхадань гэнэ,
Хооллооб гэжэ
Хоёр нэгэ долёогоод.

Мориндоо мордожо гүйлгэбэ.
Морин гүйдэлдөө хэлэбэ:
«Гүйдэлэйм түргэдөөд ерэхэдэ,
Нюдөө бү хараарай.
Нэгэ юумэн ханхинаха —
Тиихэдэнь бү гайхаарай.
Тэрэ юун бэ гэхэдэ,
Тэнгэрийн тэхэ хара бүхын
Тагнуул шолмос намган
Ахижа хойноһоонь ерэхэдэм
Алтан хингараа абажа,
Турууем сабшаха байха.
Тэрэнэй хингарай ханхинаан
Тиигэжэ дуулдаха байха.
Тиигээд саашаа ябахадамнай
Орилоон бархираан гараха —
Айжа гайхажа болохогүй.
Ада шолмос намган
Алтан хингараа хуха үдхэлүүлхэдээ,
Оог хашхараа табиха,
Орилхо бархирха байха».

Саашаа тиигээд гүйбэ —
Саһа шуургандал шуяна.
Ой модоной зэдэлтэр
Орилоон бархираан гарана
Улам улам түргэдэжэ,
Урагшаа холо ошоод,
Шатанхай шарга дааганиинь
Шагнад гэжэ хэлэбэ:
«Урилдаанай хурдан морид
Урдамнай дүтэхэн болоо,
Хараад ябахадаш болохо —
Хара боро хүлэг түрүүлэнхэй,
Хиидэ хүсэгдэхгүй хийсэн соохор,
Хуйда хүсэгдэхгүй хурдан соохор,

Налхинда хүсэгдэхэгүй найн соохор
Тэрэнэй хойноһоо харайлдана.
Эдэ гурбан соохорой
Урдань орожо ерэхэдээ,
Хоёр тулам хүнэнһээ
Хойшонь хаяжа орхёорой.
Хара борые хүсэхэдөө,
Халта хүлөөрөө наатуулаарай», —
гэбэ.

Шатанхай шарга дааганай
Шабгансадаа иигэжэ захяад,
Саашаа гүйхэдэнь гэнэ:
Налхинда хүсэгдэхэгүй
Найхан соохор гээгдэбэ,
Хуйда хүсэгдэхэгүй
Хурдан соохор таһарба,
Хиидэ хүсэгдэхэгүй
Хиисэн соохор үлэбэ.
Гурбан соохорой урдань орожо,
Хоёр тулам хүнэнһээ хаяхадань
Хуа тоохон дэгдэжэ,
Хойноһоонь ябаһан моридой
Хоолой хуулзуур үрбэгэнүүлбэ.
Хара боро хүлэгэй
Хажуугаар үнгэрэн ябатараа,
Хүлөө урдуурнь ёдогод гүүлэжэ,
Хүлынь гэнтэ алдахуулба.

Урилдаһан моридой дүтэлхэдэ,
Унин тоохон харагдажа захалба.
Али мориной түрүүлһэн тухай
Абаралшад үзэлшэд абаралдаба.
Тогоон Түмэр хаанай
Тодо мэргэн үзэлшэн
Хара боро хүлэг

Хамагай түрүүн ябана гэбэ.
Тэхэ хара бүхын үзэлшэд
Тэрэ энэ морин түрүүлбэ гэжэ
Ондо ондоогоор абаралдажа,
Олон янзаар хэлэбэ.
Шошон шоодоод үзэхэдөө,
Хиидэ хүсэгдэхэгүй
Хиисэн соохор түрүүлбэ гэбэ.
Зурхайшан зураад үзэхэдөө,
Хуйда хүсэгдэхэгүй
Хурдан соохор түрүүлбэ гэбэ.
Далашан шатаагаад үзэхэдөө,
Һалхинда хүсэгдэхэгүй
Һайхан соохор түрүүлбэ гэбэ.

Иигэжэ олон үзэлшэдэй
Ондо ондоогоор абаралдажа,
Энэ тэрэдэ һаймһаржа,
Элдэбээр хэлэн байхада,
Мижэд хүбүүн миһэржэ,
Мэтэр тэдэнэй урда орон:
«Мэдэлшэд дүлгэшэд олоншье һаа,
Мэдэхэ юумэнтнай үгы байна,
Хурдан хүлэгүүд олоншье һаа,
Холын урилдаанда сусараал,
Шатанхай шарга даагамни,
Шархигар доройшье хадаа
Хамаг моридһоо түрүүлээд,
Харбаһан һомондол ябанал!» — гэжэ
Тордиһогүй тодоор хэлээд,
Тогоон Түмэр хаанда ошожо,
Холын сууда гараһан
Хурдан моридһоо түрүүлһэн
Шатанхай шарга даагыемни
жолоодохо
Шамбай баатарнуудаа томило гэбэ.

«Шатанхай шарга дааганайшни
Шадал соогоо ерээшье хадань
Баатар хүн жолоодоод яахаб,
Амыень нэтэ татахал!» — гэжэ
Хаан эзэн хэрэгсээбэгүй.
Тиихэдэнь Мижэд хүбүүнэй
Хаанай хатанда хандажа,
Энэ хэрэгээ хэлэхэдэнь,
Эзэн хаандаа хатаниинь:
«Али нэгэ морин түрүүлнэ бэээ,
Амадаха жолоодохо баатарнуудаа
Эртэнһээ эльгэхэдэ яаха юм?» — гэбэ.

Тогоон Түмэр хаан
Түрүүлһэн мори жолоодохыень
Дүрбэн баатараа ябуулба.
Дүрбэн баатарынь гэнэ:
Шатанхай шарга дааганай
Хазаарайнь хоёр хансаабшада
Хоёр хоёроороо аһахадаа,
Хойшо урагшаа һэжэгдэшэбэд.

Зүгы мэргэн хаанай
Мижэд гэжэ хүбүүн
Шатанхай шарга даагандаа
Абья дуугаа танюулжа,
Хото гурба тойруулаад,
Хажуудаа асаржа тогтообо.
Шатанхай шарга дааганай ерэхээр,
Аяар нара болоһон хойно
Урилдаһан бэшэ моридынь,
Унды һунды болон,
Уухилалдаһаар аахилалдаһаар
ерэбэд.
«Хаан аба, дуулагты,
Шатанхай шарга дааганай...

нэгэдэхи оаи минии», — гэжэ
Мижэд хүбүүн хандаба.
Тогоон Түмэр хаан
Хурьгэн болохо хүбүүнэй
Хүсэ үзэхэ гэжэ
Хоёрдохи бай зарлаад,
Хаан изагуурта түшэмэд,
Харса олон зон,
Хариһаа ерэнэн хүбүүдэй
Харбахые харагты гэбэ.

Хангай хүбшые абалжа
Далан бугые барижа,
Далан хартиень абаад,
Далан тохой газарта
Жэрылгэжэ зоогоод,
Ганса оно онолжо,
Хохир болотор харбаха
Хэлсээ хэб юумэлтэй.

Тэнгэрийн хара бүхэ
Ой хүбшые абалжа,
Далан бугые барижа,
Далан хартиень зоогоод,
Нэгэ оноор харбаба.
Харбаһан лэ һуршань
Хорёод хартиень хухалаад,
Хоёрой хоорондо тогтобо.

Мижэд гэжэ хүбүүн
Харбаха сагайнгаа болоходо,
Хартаганаахан номоо абажа,
Харганаахан һуршаа барижа,
Хангай хүбшэ гараба.
Амбаар хара морёороо
Ара хүбшые үргөөлгөөд,
Ан гуревһанэй гүйхэ

Ан гүрөөтэнэй гүйлэ
Аятай газар оложо,
Хүлээжэ гансаараа байхадань,
Арбан хоёр халаатай
Адар томо эбэртэй
Гушан табан буганууд
Зүб дүрөөрнь ерэбэ.
Зүб гэжэ ганса оноор
Гушан табан бугые
Ганса газар унагааба.
Буруу тээхи дүрөөрнь
Гушан табан бугын
Гүйлдэжэ ерэхэдэнь,
Гансата харбажа унагааба.
Харбаһан һуршануудаа түүгээд,
Харти сэмгэнүүдыень абаад,
Барижа хаанайда ерэбэ.
Далан тохой газарта
Далан харти зообо.
Ганса оно онолжо,
Ганса һуршаар харбаба.
Харбахадань лэ гэнэ:
Хартинуудынь булга бутаржа,
Тоһон тоборог болобо.
Зүүн зүгы е эзэлжэ түрэхэн
Зүгы мэргэн хаанай хүбүүн
Тогоон Түмэр хаанда хандажа:
«Хаан аба, хараба бэээт,
Хоёрдохи бай минии!» — гэбэ.
Гурбадахи бай эхилжэ,
Барилдаха ёһотой болобо.
Тэнгэрийн тэхэ хара бүхэ
Тэмээнэй шэнээн бараатай
Эльгэн хара шулуунууды
Эгсэ өөдэнь хонгордоожо,
Баруун зүүн гарайнгаа
Багсангай шагаа гаргана.

Салсангай шалаа гаргана.
Мижэд хүбүүн мэгдэнгүй,
Үнэнэн дээрэ хэбтэнэн
Дүрбэн тэмээ бодхоожо,
Хоёр хоёроор үргэжэ,
Хоёр гарайнгаа шалаа гаргана.

Шэнжээшэд шэнжэжэ үзэхэдөө,
Тэхэ хара бүхын гэшхэхэдэ,
Долоон тохой газар
Доошоо хотойдог юм байна.
Зүгы мэргэн хаанай
Мижэд хүбүүнэй гэшхэхэдэ,
Найман тохой газар
Нахилзажа байдаг юм байна гэлсэнэ.

Тэдэ хоёр хам оролсожо,
Тэн тэрээн барилдажа байтараа,
Мижэд хүбүүн гэнтэ
Тэнгэрийн тэхэ бүхые
Эрьюулжэ, эрьюулжэ,
Эрхын шэнээхэн болгоод,
Тойруулжа, тойруулжа,
Тобшын шэнээхэн болгоод,
Тархиень уруу,
Тагалсагыень өөдэ шэдэжэрхибэ.
Тиһэн яаһан бэээрээ
Тогоон Түмэр хаанда хандажа:
«Хаан аба, хараба бэээт,
Гурбадахи бай минии!» — гэбэ.

Тогоон Түмэр хаан
Торохо мэгдэхэ хирэндээ:
«Зай, гурбан бай абабаш,
Заяата хурьгэмни болобош,
Тиибэшье хариин хүбүүнэй хаба,
Хурьгэн хүбүүнэй хүсэ үзэхэ

Арад зоной ёһо,
Аба эжын юрөөл ха юм.
Аяар баруун хойто зүгтэ
Арбан һарын газарта,
Тэнгэрийн хүхэ буха бии,
Тэрэниие маңда асара,
Үхэр хүрэгнай үрэжэжэ,
Үнэр баян болохобди!» — гэбэ.

Хурьгэн хүбүүн зүбшөөжэ,
Шатанхай шарга даагаа унаад,
Баруун хойто зүгыгэ барижа,
Бал-балхан шогцуулба.
Шогшожо ябаха зуураа
Хари газар зорижо,
Хаана ошожо ябаһыень
Унагша моринойнгоо асуухада
Ушар удхыень хэлэбэ.
Тиихэдэнь моринийн хэлэбэ:
«Зай, үнэн бэээ бээлэ,
Үнэгэн дахаа дахала,
Бишье бэээ олохом,
Бэрхэ юумэ хэлэбэш даа.
Бидэ хоёрой шадал —
Мэдэхэ ёһотой болобо.
Гурбан байрын газарһаа
Гүйдэлөөрөө орожо ерэхэб,
Хажуугаарнь шумайн гарахадам,
Хам барихаяа мэдээрэй!»

Үнэн бэээ бээлбэ,
Үнэгэн дахаа дахалба —
Ерэн тэхын эбэрээр хэнэн
Елэн шара номоо агсаба,
Далан табан тобшотой
Дара магнал дэгэлээ үмдэбэ,

Зургаан алда шэхэтэй,
Зуун хоногшын бээтэй
Амбаар хара моритоёо боложо,
Баруун хойто зүгье баряад,
Бал-балхан бүншүүлжэ ябахадань,
Хада гэхэдэ хада бэшэ,
Уула гэхэдэ уула бэшэ
Ушаргүй томо амитан
Урдань бии болобо.

Тэрээндэ дүтэлжэ ябахатаа,
Морининь дахин хэлэбэ:
«Зай, би гүйхөөрөө гүйһүү,
Ши хабшахаараа хабша!
Хажуугаарнь шумайн гарахадам,
Хам барихаяа мэдээрэй!»
Хүндэлэн тээһэнь гүйлгэжэ,
Хүрэхэ хажуудань ерэхэдээ,
Хүхэ буха гээшын
Хүдэлжэшье үрдеэдүйдэ
Саб шүүрэн баряад,
Саашань хүтэлжэ абаашаба.
Бусаха замдаа орожо,
Бушуухан хаанайда дүтэлхэдэнь,
Олиггүй муухай абьяан,
Орилоон зоходоон дуулдаба.

Амитан зониинь булгаараа
Айхын ехээр айжа,
Һүрдэхын ехээр һүрдэжэ,
Һүнэнһөө дэлижэ үхөөдүйдэмнай
Табюулыт саашань тэрэнээ гэжэ
Хаан эзэндээ хандаба.
Мэтэр баатарнуудаа хаан дуудажа,
Мижэд хүбүүнэй урдаһаа
Иимэ захяатайгаар эльгээбэ.

«Хариһаа ябаһан хүбүүнэй
Хаба шадалыг мэдэбэбди,
Тэнгэрийн хүхэ бухын
Тэшхээ бархираа дуулаабди:
Үхэр малнай үдэжэ,
Үбэрөөр дүүрэхэ байха.
Хүбүүн, тэрэнээ табиш даа,
Хурьгэмнай ерэжэ болыш даа».

Мижэд гэжэ хүбүүн
Дахин бээе хубилгажа,
Шатанхай шарга даагатай,
Хартаганаахан номотой,
Харганаахан годлитой
Хүбүүн боложо ерэбэ.

Тогоон Түмэр хаан
Толи мэргэн басагаяа
Табан зуун хүнөөр
Хүргүүлжэ үгэхэ болобо.
Ашаа зүүдхэлыень арбан тэмээндэ
Хогшол зөөриень хорин тэмээндэ
ашаад,
Хото гурба тойрохо болобо.
Хурьгэн болоһон хүбүүн
Хото нэгэтэ тойроходоо
Шатанхай шарга даагатай,
Шара һэеы дэгэлтэй,
Хартаганаахан номотой,
Харганаахан годлитой ябалсаба.
Хоёрдохёо тойроходонь
Унажа ябаһан мориниинь
Зургаан алда шэхэтэй,
Зуун хоногшын бээтэй
Амбаар хара морин болобо.
Гурбадахая тойроходонь

Үнэн бээ бээлбэ,
Үнэгэн дахаа дахалба.
Ерэн тэхын эбэрээр хэнэн
Елэн шара номониинь агсаатай.
Номонийн дээдэ шэжэрхээ
Юнэн үнгын холонго татаба,
Номонийн доодо шэжэрхээ
Долоон үнгын холонго татаба.
Дүтэ ябаһан хүнүүд
Дүрэ маягһаань хүрдэнэ.

Иигэжэ тэдэнэй байхада,
Мижэд хүбүүн хэлэбэ:
«Түрүүн би ошожо,
Түрэ найрайнгаа юумэ
Түхээрүүлжэ бэлэдхүүлжэ байхам.
Хонохо газартатнай
Хониной шэнээн
Сагаан шулуу табихаб,
Үдэлхэ газартатнай
Үхэрэй шэнээн
Хара шулуу табихаб», — гэбэ.
Тиһэн яаһан бэеэрээ
Хонохо газартань
Хониной шэнээн
Сагаан шулуу табихаар,
Үдэлхэ газартань
Үхэрэй шэнээн
Хара шулуу табихаар,
Гэртээ хүрэжэ ерэхэдэнь,
Гэрэйнь нууриһаа
Гэшэгэнээн ургаһан,
Буусынь нууриһаа
Бури ургаһан байба.

Аглагта нууһан дүүхэй

Алтан Сосоттоо ошожо:

Алтан Сэсэг тээ ошожо:
«Аба эжымнай хаанаб,
Албата зомнай яаһан бэ?
Адуу малнай хайшалааб,
Гэр байрамнай яагааб?» — гэбэ.

«Аха, танда хэлээ нэм:
Аба эжыгээ орхижо,
Ажабайдалаа хаяжа,
Аянда мордожо болохогүй,
Зүүни зүүнхэн хойто
Зүгэй муухай оронһоо
Арбан табан тархитай
Ахай Мангас ерэжэ,
Абажа ошохо гэжэ.
Ошоһонойтнай һүүлээр ерэжэ,
Хото байдалыемнай һандаагаад,
Хогшол зөөриемнай ашаалаад,
Албата зонииемнай
нэлмын үзүүрээр туужа,
Адуу малыемнай
Ургын үзүүрээр шэргэжэ.
Абажа ошоо», — гэжэ
Алтан Сэсэгийн хэлэбэ.

Мижэд мэргэн хүбүүнэй
Уур сухалынь хүрэжэ,
Уушха зүрхэниинь дэлбэлзэбэ.
Зүүни зүүн хойто
Зүгэй муу зүгыг зорижо,
Арбан табан толгойтой
Адхаалжан хара Мангасыг
Хорхойн мүрөөр мүшхэжэ,
Хойноһоонь нэхэн ошоод,
Үһөө хяһаагаа абаха,
Үрэ зөөриег тэхэрюулхэ гэжэ
шилэбэ.

Яндан боро даагатай,
Ямаан хүдэнэн дэгэлтэй
Хүнэй нюдэндэ торосогүй
Хүбүүхэн болоод,
Һарын газарые хоногоор тоолон,
Хоногой газарые тогоогоор тоолон,
Хариһаа ороһон дайсанай
Хара мүрөөр ябатарнь,
Ажал хүдэлмэридэ дарагдажа,
Араг яһан болоһон,
Таар үргэлһэн, таяг тулаһан
Үхэршэн үбгэн ушарба.
Үзөөд хараад байхадань,
Өөрынь эсэгэ болобо.
Хүбүүнэй досоо уйтарбашье,
Зориһон газартаа хүрөөдүй,
Зориг хүсэлөө ханаадүй ябаһандаа,
Эльгэ зүрхээ эршэдэжэ,
Эсэгэһээн иигэжэ асууба:
«Хэнэй үхэршэн болоһон
Хэн үбгэн гээшэбта?
Борьбо дээрээ борсо болоһон
Богоол хүн гээшэ гүт?
Эзэнэйтнай нэрэ хэн юм,
Эндэ хаана һуудаг юм?»
Тиихэдэнь тэрэ үбгэн:
«Арбан табан толгойтой
Адхаалжан хара Мангасай
Үхэр малынь адуулдаг
Үбгэн барлагынь гээшэб?
Тэрэ хэрзэги эзэмни
Тээ тэндэ һуудаг юм.
Гэр байраяа харууһалжа,
Гэргээ һахижа байдаг юм.
Зүүн мөда зүгтэ һуудаг

Зүгы мэргэн хаан бэлэйб.
Мижэд гэжэ хүбүүтэй нэм,
Мүнөө тэрэм хаана гээшэб.
Мэдэһэн дуулаһан байгаа наа,
Мэтэр намда хэлыт!» — гэжэ
Урдаһаань һуран байба.
«Мижэд хүбүүнэйтнай һурагыг
Мэдэһэн дуулаһан байнаб.
Тогоон Түмэр хаанай
Толи мэргэн хүүхэниие
Һамга абаха гэжэ ябаһаар
Тэнгэрийн тэхэ хара бүхэдэ
Тэхэ биса хануулжа,
Тэндэ хосороо гэнэ бэлэй», — гэбэ.
Үхэршэн үбгэн барһан,
Үшөө ехээр нэрбэгдэн,
Үгэ хүүр хэлэжэ ядаһаар,
Үрбэштэй юумэ үлэбэ.
Яндан боро даагатай,
Ямаан хүдэһэн дэгэлтэй
Хүбүүнэй саашаа ябаханда,
Хүгшэн зуурань ушарба.
Ара нюргандань араг уяатай,
Баруун гартань һабар хадаатай,
Хоёр нюдэниинь няагаһанда
баригдаһан,
Хоёр шэхэниинь хараалда дүлиирһэн.
Үзөөд хараад байхадань,
Өөрынь эхэ мүн байба..
Эжыгээ иигэжэ харахадаа,
Эльгэ зүрхээ хүмэрибэшье,
Хэбэр янзаа мэдүүлэнгүй,
Хэн хүгшэн ябаһыень асууба.

«Арбан табан толгойтой
Адхаалжан хара Мангасай

Аргалшан хүгшэн гээшэб.
Анхандаа хадаа
Зүүн урда зүгтэ һуудаг
Зүгы хаанай хатан бэлэйб.
Гараһаар ганса хүбүүтэй нэмди.
Мижэд гэжэ нэрэтэй нэн.
Мэдэһэн дуулаһан бэшэ гүт?» — гэжэ
Аргалшан хүгшэн асууба.
«Тэрэ Мижэд хүбүүнтнай
Тогоон Түмэр хаанай
Толи мэргэн хүүхэниие
Һамга абаха гэжэ ябаһаар
Тэнгэрийн тэхэ хара бүхэдэ
Тэхэ биса хануулжа,
Тэндэ хосороо гэнэ бэлэй», — гэбэ.
Аргалшан хүгшэн мэгдэжэ,
Амья тээрэн үлэбэ.

Тиигээд саашаа ошоходоо,
Арбан табан толгойтой
Адхаалжан хара Мангасайда
Аалихан хүрэжэ ерэбэ.
Үүдыень татажа ороходонь,
Үнөөхи Мангас гээшэнь
Гэрэйнгээ хойморто гэдыжэ,
Гэдэхээ эльбэсэгээн хэбтэбэ,
Хүбүүнэй орожо ерэхэдэ,
Хүйтэн шэгээ бэшэдхэжэ:
«Хаан хүнэй үрэ гүш?
Хаанаһаа ябаһан хүмши?
Хэрэг зориг хэндэб,
Хэтэ нютаг хаанаб?» — гэбэ.

«Малгайгаа табибал манайхи гэдэг,
Маргааша болоходонь танайхи гэдэг
Зон дээгүүр ябаһан

Зольбо бадаршан гээшэб.
Барагдашагүй хэшэгтэй танһаа
Бадар гуйжа ябанаб», — гэжэ
Хүбүүнэй тэрээндэ хэлэхэдэ,
Хүйтөөр тэрэнь энеэжэ:
«Зай, морёо таби,
Холо ойрын хобые хөөрэжэ,
Хоноод ошохо болоош.
Зайжа зуража ябахадаа
Зүгы мэргэн хаанай
Мижэд гэжэ хүбүүе
Дуулаагүй гүш?» — гэбэ.
«Дуулаа нэм, дуулаа нэм, — гэжэ
Хүбүүн хөөрэжэ эхилбэ, —
Баруун хойто зүгтэ
Тогоон Түмэр хаанай
Толи мэргэн хүүхэниие
Һамга абаха гэжэ ябаһаар
Тэнгэрийн тэхэ хара бүхэдэ
Тэһэ биса хаюулжа,
Тэндэ хосороо юм гэдэг.
Тэрээгүүр тэнэжэ ябаһанаа,
Түрэ нааданда байлсаһанаа
Тэхэрижэ һаяхан ерээб».

Адхаалжан хара Мангас
Аягтай зугаатай боложо:
«Аһаа, тэрэ, юрэдөө,
Тиихэл ёһотой хүн нэн,
Тэхэрихээ болёо ха юм», — гээд,
Үбдэгөө сохин энеэжэ,
Өөдөө харан һуутараа,
Һанаа абаһан бэээрээ
Һамгандаа иигэжэ хэлэбэ:
«Энэ гуйранца хүбүүндэ
Эдээ хоол хэгты.

Хони хурьга гаргажа,
Садатарнь эдеэлүүлэгты,
амаруулагты!»

Хотондо хониной ороходо,
Бадаршан хүбүүн гаража,
Хониинь хаалсажа ябатараа,
Өөрынь байхада байһан
Хашарагай тухай томо
Һэтэртэй хүхэ эрьеынгээ,
Үни үхэхөөр болоһон аад,
Тон зандаа ябахые хараба.

Тиихэдэнь ханаба:

«Адуу малаймнай дууһаһан хойно,
Ашаа зөөриимнай хосорһон хойно,
Эжы абым хүгшэрһэн хойно

Энэ эрье яахадаа

Энэ зандаа байбаб.

Энэ Мангасай хүнэнһэн

Энээндэ шэнгээ байна.

Энээниие хайшан гэжэ

Үгы хэлтэй гээшэб!»

Модо шулуугаар туужа,

Хониинь хаалсажа ябатараа,

Хүнэй хараагүйхэндэ

Хүхэ боро эрьеын

Ууса нюргыень сохижо,

Унама дохолон болгобо.

«Һайн юумэ дуулгаһан

Һайзгай энэ хүбүүндэ

Тарган хони гаргажа,

Табагаар дүүрэн табигты!» — гэжэ

Хара Мангасынь яаруулна.

«Хаан баабай, харыт!

Хайран энэ хонинтай

—

—

I эмтэшоод яванал.
Элүүр юумэ аланхаар
Энэ үбшэн хониел
Алуулха байгаалта», — гэжэ
Гуйранша хүбүүн хэлэнэ.
«Ай, хайран хоним
Хаанаһаа тодхортобо гээшэб,
Тиигэхэл гээшэ бэээ даа», — гээд,
Тэрэ эрьеэ алуулба.

Тиигээд лэ тэрэнэйнгээ
Ууса, үбсүүень эбдэжэ,
Улхан тогоондо шанажа байхадань,
Гуйранша хүбүүн бодожо,
Гуламтын хажуугаар гаралгандаа,
Торожо унахадал гээд,
Тогоотой мяхыень хүмэрюулжэрхибэ.
Хара Мангасай богоол болоһон
Хаан аба хатан эхэ хоёрынь
Үүдэндэ нохойнууд шэнги
Үнэһэ шоройдо зууралдажа,
Үлөөдэһэ хаядаһа һахижа,
Үлылдэн һуудаг байгаа.
Адхаалжан хара Мангасай
Адхарһан мяхандаа хара буужа,
Үнэһэ шорой худхажа,
Өөхэтэй мяхаяа абахаа һанахада:
«Та, хаан баабай,
Үнэһэ шорой болоһон
Өөхэ мяхаар яахатнайб?
Тэдэ хоёр нохойнуудтаа
Үгэжэ тэрэнээ орхигты.
Үлдэжэ саашань ябуулагты», — гэжэ
Хүбүүн тутарһанан янзатай хэлэбэ.

Зон дээгүүр ябадаг
Зон бэ гуйранша хүбүүнөө

Зольбо гуйранша хүсүүнгээ
Үнэн худал юумэ
Үшөө дуулаха ханаатай байһан
Адхаалжан хара Мангас:
«Абаад энээниие тонилогты!» — гэжэ
Үнэнэндэ зуураһан мяха
Үлэнхэ хүгшэдтэ хаяба.
Тиигэжэ хаяжа үгэхэдэнь,
Тэдэ хоёр хүгшэдынь
Абаад тэрэниень ябашаба.
Гуйранша зольбо хүбүүн
Хара муухай Мангастай
Энэ тэрэ юумэ
Эблүүлжэ байжа хөөрэлдэн,
Эдээлжэ умдалжа садаад:
«Элбэг ехэ эдээнһээтнай
Эдээлжэ садаба гээшэб.
Хоёр хүгшэдтэтнай ошожо,
Хоноходо болохо гү?» — гэбэ.
«Зай, болохо, болохо.
Ошо, ошо — хамаагүй.
Үглөөгүүр орожо ерээрэй —
Үгэхэ юумээ үгэхэб», — гэбэ.
Хоёр хүгшэдтэ ошоходонь
Хоёр хүгшэд баярлажа,
Хөөрэжэ хүхижэ байба:
«Хаана яанаһаа ябаһан
Яагаа һайхан хүбүүмши?
Шини ерэнэнэй ашаар
Мүнөө үдэшэ бидэ
Мүн ехээр садажа,
Унтаха гэжэ байнабди».
«Зай, зай, бараг даа.
Галаа ехээр түлигты.
Газаа хүдөө ябажа,
Даараһан хүрэнэндөө тиигэбэ гүб,
Тарган мяха элижэ

гэртэйг минхэ эдүйе,
Санхатахаа ханаһандаа тиигэбэ гүб —
Зосоом ехэ муудаба,
Зоо нюргаа шарахам».
Мэнэ эхэнь хэлэнэ:
«Минии хүбүүнэй шэнжэдэ
Мүншье адли байнаш.
Бэшэл юм гээбыш даа».
Эсэгэнь газгаа гараад,
Гэртээ орожо ерэхэдээ:
«Минии агтада адли
Агта хүлэг байна даа.
Хүлэг мориной шэнжэ
Хүл бэеһээн юм.
Бэшэл юм гээбы даа», — гэбэ.
«Байгты, байгты, таанад,
Танай хүбүүн гэдэг
Тогоон түмэр хаанай
Толи мэргэн хүүхэниие
Һамга абаха гэжэ ябаһаар
Тэнгэрийн тэхэ хара бүхэдэ
Тэһэ биса хаюулжа,
Тэндэ хосороо гэлсээ бэшэ аалди.
Би тэрээгүүр ябаһанаа,
Түрэ найртань байһанаа
Тэхэрижэ һая ерээб».
Тиигэжэ хэлэжэ байхадаа
Тэрэ хүбүүн асууна:
«Хүбүүнэйнгээ амиды мэндэ
Хүрэжэ ерээд ябаа һаань,
Хайшан гэжэ танихабта?»
Тиихэдэнь тэдэ хэлэбэ:
«Манай хүбүүн һаа,
Мантан томо бээтэй,
Ара нюрган дундаа
Альганай шэнээн ашагтай байха.
Үзэһэн үлзаһан газартаа

Өөрынгөө хүбүүе танихабди».

Тиигээд тэрэ хүбүүн
Нюргаа шаража нууна ха.
Гэнтэ тиигэжэ байтарнь,
Эхэ эсэгэ хоёрынь
Ара нюрган дундахи
Альганай шэнээн ашагынь хараад,
Хүбүүмнай ерээ гэлдэн,
Хоёр тээһэнь аһашаба.
Бахардаһандаа хэлэхэ үгэ олонгүй,
Бархиралдажа уйлалдажа байбалтай,
Тиигээд хүбүүниинь:
«Аалихан байгты. Аргаахан
хөөрэлдэе.
Аба эжы таниие
Адхаалжан хара Мангас
Юун гэжэ дуудадаг бэ?» — гэбэ.
Тиигэжэ хүбүүнэйнгээ нурахада,
«Хара нохойнууд» гэжэ
Харанхы үглөөгүүр ооглодог гэбэ.
Хоёр хүгшэд хүбүүнтээ
Үглөө болотор хөөрэлдэбэ,
Үүр сайтар ярилдаба.
Тиигээд хүбүүниинь хэлэбэ:
«Харанхы үглөөгүүр бодоод,
Адхаалжан хара Мангастанаа
«Хара нохойнууд» гэжэ
Хахир шангаар дуудаарайгты».
Үбгэн хүгшэн хоёр зүбшөөбэд.

Үүдэндэнь уяһан мориниинь
Зургаан алда шэхэтэй,
Зуун хоногшын бээтэй
Амбаар хара морин болобо.
Үнэшэ үрөөһэн хүбүүхэн

Үнэн бэээ бээлбэ,
Үнэгэн дахаа дахалба.
Үглөөгүүр үүрээр бодожо,
Ерэн тэхын эбэрээр хэнэн
Елэн шара номоёо дэлээд,
Алдын шэнээн уга
Алма сагаан нэлмэээ хугалаад,
Үүдэндэнь байна ха.

Эхэ эсэгэ хоёрынь
Үглөөгүүр эртэ бодожо,
«Хара нохойнууд» гэжэ
Хара Мангастанаа ооглобо.
Адхаалжан хара Мангас
Абья шэмээень дуулаад:
«Үдэшэнэй хара нохойнууд
Гэдэхээ садажа ошоод,
Гэдэргээ хаража байна гү.
Бидэниие дарлаха болобо гү», — гээд,
Гэрнээ гүйжэ гаран гэхэдээ,
Гэдэргээ унан алдаба.
Амадажа байһан хүбүүн
Алма сагаан нэлмээрээ
Арбан табан тархиень
Ходоро таһара сабшажа,
Хорото дайсаниие дараба.
Тиигэжэ дайгаа дараад,
Даагаяа һүүлдээд,
Албата зоноо дахуулаад,
Аба эжыгээ абаад,
Адууһа малаа туугаад,
Анханайнгаа нютаг бусаба.
Тиийһэн яаһан бэээрээ
Хото байдалаа түхээрээд,
Албата зоноо амаржуулаад,
Адуу малаа бэлшээгээд,

Ураг бууха ёһотой гэжэ
Урагша хойшоо ябаба.
Түрын юумэ түхээрбэ,
Төөлэй шарууһа бэлдэбэ.
Урагуудаа хүлээжэ ядахадаа,
Мижэд гэжэ хүбүүн
Зургаан алда шэхэтэй,
Зуун хоногшын бээтэй
Амбаар хара морёо унажа,
Урагуудаа нэхэжэ ошобо.
Ерэнэн мүрөөрөө ябахадань,
Хониной шэнээн бараатай
Сагаан шулуунай хажууда
Түрын зоной тогтоһон
Түхэл шэнжэтэй байба.
Мүр улыень мүрдэжэ,
Ушар ёһыень уудалжа үзэхэдэнь,
Хонон үнжэн байгаад,
һөөргөө ошоһон байба.
һөөргөө ябаһынь мэдэхэдээ,
һөөлөөр сухалаа хүрэжэ,
Хониной шэнээн томо шулууе
Хобхо тэндэнэнь үдхэлжэрхибэ.
Үдхэлжэрхин гэхэдэнь дороһоонь
Үзэг бэшэг гараба.
Тэрэ бэшэг абахадань,
Тогоон Түмэр хаанай
Толи мэргэн хүүхэнэй
Бэшэнэн бэшэг байбалтай,
«Тэнгэрийн тэхэ хара бүхэ
Тэнсэлгүй хүсэтэй юм байна.
Хойноһоомнай хүсэжэ ерээд,
Хоро шараа гаргажа,
Амитан зоние хүрдүүлээд,
Абажа бидэниие ябашаба.
Нэхэжэ хойноһоом бү ошо —

Нэрэ солоо алдахаш.
Эрдэм шэди гээшэнь
Эгээлэй юумэбэшэл.
Тон намайе тэхэрюулхэ гээ хаа,
Хониной шэнээн шулуу
Хобхо бута дэбһээд,
Хүлэр болотор хүльбөөгөө хаа,
Хойноһоом ошоорой».

Хорониинь ехээр бусалаад,
Хониной шэнээн шулууе
Хобхо бута дэбһээд,
Хүлэр болотор хүльбөөгөөд,
Хойноһоонь мордоод ябаба.
Саашаа ябаһаар ябатарнь,
Үхэрэй шэнээн шулуунай ойро
Олон зоной бууһан
Онсо тэмдэгтэй байба.
Үзэжэ шэнжэжэ мэдэхэдэнь,
Үдэлөөд бусаһан янзатай байба.
Улам ехээр сухалдажа,
Ошоо ехээр булхайжа,
Үхэрэй шэнээн шулуу
Үдхэлөөд орхин гэхэдэнь
Үзэг бэшэг гараба.
Тэрэниие абажа уншахадань:
«Тэнгэрийн тэхэ хара бүхэ
Тэнсэлгүй хүсэтэй юмбайна.
Эди шэди гээшэнь
Эгээлэй хүнтэй адли бэшэ.
Аюултай дайсан байнал.
Ши намайе нэхэжэ,
Ами голоо алдабаш.
Тон нэхэхээ ханаа хаа,
Хүсэжэ бусаахаа зорёо хаа,
Үхэрэй шэнээн шулуу
Үдхэлөөд мордоод ябаба».

Үи оута дээпээд,
Хүлэр болотор хүльбөөгөө наа,
Хойноһоом ошоорой!» — гэхэн байна.

Тиихэдэнь Мижэд хүбүүн
Үхэрэй шэнээн шулууе
Үй бута үдхэлөөд,
Хүлэр болотор хүльбөөгөөд,
Хүлэг мориндоо мордожо,
Мүрөөрнь хойноһоонь ошобо.
Удангүй тэрэниие хүсэбэ.
Уулзахадаа харбалдажа эхилбэ.
Һуршынгаа дууһатар харбалдаба,
Һэлмынгээ түүрэтэр сабшалдаба.
Тиигэжэ байтараа барилдажа эхилбэ.
Бэе бээдээ оролсоод,
Диилэлсэжэшье ядабад,
Диилдэлсэжэшье ядабад.
Тиигэжэ байха үедэнь
Тогоон Түмэр хаанай
Толи мэргэн хүүхэн
Дуу дуулан байха зуураа
Дуун соогоо хэлэбэ:
«Ши хүнтэй барилдахадаа
Шарай шэгынь адуулыш,
Дээшэ доошоо харыш,
Дэгээ гохынь ойлгыш!»
Шарай шэгынь харахадань,
Шадал хүсэниинь буураба.
Доошоо нэгэ харахадань
Тэнгэрийн тэхэ хара бүхын
Хүлэйн хюмһан хитаржа,
Хүхэ түмэр дэгээ болоод,
Дээшээ нэгэ харахадань
Гарайнь хюмһан годиржо,
Ган түмэр дэгээ болоод,
Барилдан үнэһэн гэгэһээ

Бариган хүрэгэн газартаа
Багса мяхынь таһалжа,
Хүрэгэн яаһан газарһаа
Хэхэг хэхэг мяха таһалжа,
Урагша хойшонь хаяжа,
Улаа нэлээ болгожо байба.
Харахадаа хара буужа,
Мэдэхэдээ ухаа орожо,
Зүгы мэргэн хаанай
Мижэд мэргэн хүбүүнэй
Уурынь багахан хүрөөд,
Уушханиинь багтай дэлбэлзээд,
Тэнгэрийн тэхэ хара бүхые
Эрьюулжэ, эрьюулжэ,
Эрхын шэнээхэн болгоод,
Тойруулжа, тойруулжа,
Тобшын шэнээхэн болгоод,
Газарай ган уруу
Гам хайрагүй хаяба.

Тэхэ хара бүхын
Тиигэжэ зоогдошоод байхада,
Хүргэжэ ябаһан урагууд
Хүл хөөрсэг боложо:
«Хаан гарбалтай хүбүүе
Хари холо газарта
Хаяжа яажа болохоб.
Манай нэрэдэ муу ха юм,
Малтажа өөдэнь гаргая», — гэлсэбэ.
Тиихэдэнь Мижэд хүбүүн
Газар бү гэмтээе гээд
Гээгэһэнь гартаа орёогоод,
Гэнтэ татажархин гэхэдэнь
Тархинь таһа хүрэшэбэ.
«Тархи байһан аад,
Бээ даахагүй гэжэ
Бэрхэ юм байна лаа

Борхон том сайна даа.
Үлэхэн бэень үлдэг,
Таһарһан тархинь тонилог!» — гээд,
Орон нютаг уруунь
Оро бодогүй шэдэжэрхибэ.

Тиигээд лэ гэнэ:
Тэдэ зоноо бултыень
Тэхэрюулжэ гэртээ ерүүлбэ.
Гунан үхэр гаргажа,
Гурбан хоногто найрлаба,
Дүнэн үхэр гаргажа,
Дүрбэн хоногто найрлаба.
Зүгы мэргэн хаанай
Мижэд мэргэн хүбүүн
Тогоон түмэр хаанай
Толи мэргэн хүүхэнтэй
Үбгэ һамган боложо,
Албата зондоо хүндэтэй
Амгалан тайбан нууба.